

ВІДГУК

офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента **Стоматова Едуарда Григоровича** на дисертацію Ключик Ю.В. «**Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством**», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право

Дослідження представлених Ключик Ю.В. дисертації та автореферату, а так само ознайомлення з її публікаціями, які розкривають основні положення роботи за обраною темою, дозволяє говорити, що авторкою здійснено належний науковий аналіз актуальної як в теоретичному, так і практичному плані теми, виділено новизну опрацьованих питань, сформульовано висновки й пропозиції, що виносяться на захист.

Актуальність проведеного дослідження не викликає сумніву, адже як слушно акцентує дисертант ефективний розвиток економіки будь-якої держави неможливий без надійної банківської системи, а довіра до банку його вкладників є основною запорукою функціонування сучасного грошового обігу, платіжної системи та ринкового механізму в цілому. Необхідність приділення більшої уваги убезпеченню фізичних та юридичних осіб – кредиторів банку, від ризиків його банкрутства є складовою банківської безпеки, зокрема і ураховуючи ризики вчинення протиправних дій з доведення до банкрутства господарюючих суб'єктів, банків та інших фінансових установ, в тому числі і з метою рейдерського захоплення. Держава має виробити дієвий та ефективний механізм захисту прав суб'єктів господарської діяльності, який на сьогодні має певні вади і не є досконалим. Визначити та критично оцінити роль засобів кримінально-правового характеру у цьому механізмі є вкрай важливим питанням, як і відповідь чи будуть нововведення в цій сфері ефективними, чи нові кримінально-правові норми, зокрема ст. 220¹ та 220² нажалі виявляться «мертвими». Зробити такий аналіз ураховуючи нетривалий час дії цих норм завдання доволі складне, адже саме практика застосування останніх оже

засвідчити як вади конструювання таких норм, так і можливий недостатнє соціально обґрунтування криміналізації тих чи інших суспільно-небезпечних діянь у цій сфері господарської діяльності.

Для досягнення цієї мети нею було поставлено низку наукових задач, зокрема: дослідити кримінальне законодавство України щодо відповідальності за вчинення злочинів, пов'язаних з банкрутством в історичному аспекті; дослідити злочини, передбачені статтями 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України в системі злочинів у сфері господарської діяльності; проаналізувати об'єкт та предмет злочинів, пов'язаних з банкрутством; надати характеристику об'єктивній стороні злочинів, пов'язаних з банкрутством; визначити потерпілого від злочинів, пов'язаних з банкрутством; дослідити суб'єктивні ознаки злочинів, пов'язаних з банкрутством; виявити особливості розмежування складів злочинів, передбачених статтями 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, із іншими складами злочинів; вказати критерії відмежування складів злочинів, передбачених статтями 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України та адміністративних правопорушень; розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність за злочини, передбачені статтями 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України та практики його застосування.

Актуальність теми дисертації, представленій до захисту, підтверджується і її зв'язком з науковими планами та темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної роботи Класичного приватного університету «Кримінально-правове, кримінологічне та кримінально-виконавче забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина» (державний реєстраційний номер 0110U003958) та «Вплив правової інтеграції на кримінально-правову, кримінально-виконавчі системи та запобігання злочинності в Україні» (державний реєстраційний номер 0116U008203).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, які виносяться на захист.

У результаті дослідження сформульовано низку наукових положень та висновків, які є новими або наділені істотними ознаками новизни, а саме:

вперше: на підставі ґрунтового аналізу окремих елементів складів злочинів, зокрема способу вчинення злочинів, розміру великої матеріальної шкоди, яка завдається внаслідок доведення суб'єкта господарської діяльності до банкрутства або банку до неплатоспроможності розроблено авторські редакції статей 218-1 та 219 КК України; запропоновано визнавати відносини з приводу власності (право власності) додатковим обов'язковим об'єктом злочинів, передбачених статтями 218-1 та 219 КК України та додатковим факультативним об'єктом злочинів, передбачених статтями 220-1 та 220-2 КК України.

Ряд теоретичних положень в ході виконання дослідження, на мою думку, було *удосконалено*:

- розуміння видового об'єкту злочинів, передбачених статтями 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України, як суспільних відносин у сфері виконання господарюючими суб'єктами, банками, фінансовими організаціями або фінансовими установами своїх фінансових зобов'язань, а звідси і основних безпосередніх об'єктів злочинів, зокрема як: суспільних відносин у сфері виконання банком своїх фінансових зобов'язань (ст.ст. 218-1, 220-1 ККУ; як суспільних відносин у сфері виконання господарюючими суб'єктами своїх фінансових зобов'язань (ст. 219 ККУ); як суспільних відносин у сфері виконання фінансовими організаціями або фінансовими установами своїх фінансових зобов'язань (ст. 220-2 ККУ);

- розуміння суб'єкта злочину, передбаченого ст. 220-2 КК України, яким необхідно визнавати громадянина – засновника (учасника) фінансової установи (організації) чи її службову особу, або іншу особу, службовими чи професійними обов'язками якої охоплюється здійснення зазначених у ст. 220-2 дій.

До положень наукової новизни, які було *розвинуто* дисертанткою, мною віднесено зокрема: обґрунтування визначення предметом злочину «Порушення порядку ведення бази даних про вкладників або порядку формування звітності»: завідомо неправдивих відомостей, що вносяться до бази даних про вкладників; завідомо неправдивих відомостей, що вносяться у звітність, яка

подається до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; бази даних про вкладників (яка зазнає пошкодження або знищення);

– обґрунтування визначення предметом злочину «Фальсифікація фінансових документів та звітності фінансової організації, приховування неплатоспроможності фінансової установи або підстав для відкликання (анулювання) ліцензії фінансової установи»: документів бухгалтерського обліку; реєстрів бухгалтерського обліку; документів (у будь-якій формі) щодо звітності фінансової установи;

Констатую, що переважна більшість наведених вище наукових положень чітко сформульовано, виокремлена його сутність і зосереджена увага на рівні досягнутої при цьому новизни. Видається, що дисертанту вдалося при формулюванні новизни положень уникнути типової помилки викладення положень новизни у виді анотації. Сформульовані положення наукової новизни сприймаються достатньо вільно та однозначно. Заявлені в роботі положення наукової новизни є теоретичною основою вирішеної в дисертації наукової проблеми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків (рекомендацій), сформульованих у дисертації та їх достовірність. Винесені Ключик Ю.В. на захист положення, висновки і рекомендації обґрунтовані використанням адекватною методологічною базою. Методологія дослідження обраної дисертантом теми є традиційною для науки кримінального права. Вона застосована в цілому доволі раціонально. Слід відмітити належну теоретичну базу рецензованого дослідження.

Про ступінь обґрунтованості та достовірності положень і висновків винесених на захист свідчить також належна їх апробація. Основні результати дослідження викладено в 10 наукових публікаціях, з яких: 6 – статей в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз та 4 – матеріали конференцій.

Наведені вище аргументи дають підстави для висновку, що ступінь обґрунтованості і достовірності положень та висновків, винесених на захист Ключик Ю.В., є належним.

Відзначаючи *практичну цінність здобутих результатів* зазначаю, що дисертанткою подана достовірна інформація про ступінь їх готовності до використання і масштаби такого використання у:

– *правотворчій діяльності* – при подальшому вдосконаленні законодавства України щодо кримінальної відповідальності за злочини, пов’язані з банкрутством;

– *правозастосовній практиці* – як рекомендації щодо вдосконалення практичної правозастосовної діяльності в частині кримінально-правової кваліфікації злочинів, пов’язаних з банкрутством (довідка про впровадження результатів дослідження в роботу Головного управління ДФС в Запорізькій області № 105 від 07 лютого 2019 р.);

– *науково-дослідній сфері* – як теоретичне підґрунтя для подальших кримінально-правових досліджень злочинів, пов’язаних з банкрутством;

– *навчальному процесі* – при викладанні навчальних дисциплін кримінально-правового спрямування (довідка про впровадження результатів дослідження в навчальний процес Класичного приватного університету № 115 від 11 лютого 2019 р.).

Особистий внесок здобувача. Положення дисертації є результатом самостійної роботи Ю. В. Ключик. Результати дисертації пройшли належну апробацію. Основні положення проведеного дослідження висвітлено у 10 наукових публікаціях, з яких: 6 – статті в наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз, 4 – матеріали конференцій.

Оцінка структури та змісту дисертації, її завершеності в цілому. Структура дисертації є цілком логічною. Спочатку дисертант (у *першому розділі*) зосереджує увагу на теоретичних (вихідних) засадах дослідження. Цілком слушно дисертант спочатку приділяє увагу аналізу генези кримінального законодавства України щодо відповідальності за вчинення злочинів, пов’язаних з банкрутством. Потім автор розглядає питання щодо класифікації злочинів у сфері господарської діяльності відповідно до діючого вітчизняного закону про кримінальну відповідальність та визначає місце аналізованих злочинів, пов’язаних з банкрутством в цій системі. На підставі

чого робить висновок, що злочини, передбачені статтями 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України вчинюються у сфері банкрутства, банківської діяльності та фінансових відносин та вдосконалює ряд теоретичних положень щодо правової родового, видового та безпосереднього об'єкту цих злочинів.

У другому розділі роботи дисертантка досліджує теоретичні та практичні проблеми визначення та доведення об'єктивних, суб'єктивних та кваліфікуючих ознак складів злочинів, передбачені статтями 218-1, 219, 220-1, 220-2 КК України з акцентуванням дослідницького інтересу на предметі цих злочинів та потерпілих від них. На підставі цього аналізу окреслюються недоліки конструювання відповідних кримінально-правових норм, пропонуються та обґрунтовуються редакційні зміни, які, на її думку, будуть сприяти вдосконаленню правового забезпечення кримінально-правової охорони цієї сфери та забезпеченню належної диференціації кримінальної відповідальності за такі дії, відповідно до принципів кримінального права.

В розділі 3 дисертації піднімається важливе для кримінально-правової оцінки кримінальних правопорушень в сфері господарської діяльності як розмежування злочинів, пов'язаних з банкрутством від інших злочинів у цій сфері та від адміністративних правопорушень. Визначаються критерії такого розмежування. В подальшому критично оцінюється яким чином недосконалість кримінально-правових норм, в яких передбачено склади злочинів, пов'язаних з банкрутством позначаються на їх застосуванні, та пропонуються шляхи виходу з певних складних ситуацій правозастосування.

У висновках викладено найважливіші наукові та практичні результати, які містять формулювання розв'язаної наукової проблеми запобігання злочинам у сфері банкрутства кримінально-правовими засобами, її значення для науки і практики.

Таким чином, аналіз змісту самої дисертації, а також наукових праць дисертантки, опублікованих за темою дисертаційного дослідження, використаних літературних джерел, методології та методики творчого осмислення отриманої інформації, ступеня обґрунтованості результатів дослідження свідчать про те, що кандидатська дисертація Ключик Ю.В. є

завершеною монографічною науково-дослідною роботою, яка виконана автором особисто. Робота відрізняється високим рівнем викладення матеріалу, чіткістю формулювань, доступністю для сприйняття.

Як опонент, який відповідає за об'єктивність та якість підготовленого відгуку та аргументовану оцінку проведеного дослідження маю висловити і судження критичного характеру щодо окремих положень, висновків та рекомендацій в роботі, які видаються або недостатньо аргументованими, або ж викликають дискусію чи потребують додаткового пояснення:

1) По-перше, побудова базової конструкції наукової новизни одержаних результатів, включає такі складові як: сутність наукового результату, відмінність результату від існуючого наукового доробку та переваги використання й нові можливості для розв'язання конкретного наукового завдання. Цього потребують і Вимоги до оформлення дисертації, затверджені МОН України наказом № 40 від 12.01.2017 року. З урахуванням цього дисертантка мала би вибудовувати композицію роботи та її наукової новизни. Втім констатую, що це вдалося їй не в повній мірі. Так, авторка не достатньою мірою розкрила у чому полягає відмінність отриманих нею результатів від існуючого в теорії кримінального права наукового доробку фахівців у цій галузі. Тим більше, як зазначає вона в обґрунтуванні актуальності теми дослідження зазначає більше 20 науковців, що займалися цієї проблематикою та п'ять дисертацій, присвячених предмету дослідження. Отже логічним і виправданим було би присвятити критичному огляду літератури за темою окремий підрозділ роботи, де окреслити основні етапи розвитку наукової думки за своєю проблемою. Стисло, критично висвітлюючи роботи попередників, визначити ті питання, що залишились невирішеними і, отже, визначити своє місце у розв'язанні проблеми.

2) Зважаючи на той факт, що кримінально-правова оцінка суспільно-небезпечних діянь у цій сфері господарської діяльності потребує звернення до суттєвої кількості бланкетних норм, важливим питанням є виокремлення з масиву нормативно-правової бази, що регулює сферу господарювання в Україні, тієї частини, яка має безпосереднє відношення до тлумачення термінів

і понять, що згадуються в диспозиції статей, що є предметом аналізу дисертації. Зокрема це і поняття «кредитор», і поняття «неплатоспроможність» та ряд інших. У зв'язку з цим відмічу, що з 21.10.2019 року набув чинності Кодекс України з процедур банкрутства № 2597-VIII від 18.10.2018 року. Цим законом відповідно визнано нечинним Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» 1992 року та цілий ряд інших законів, до інших внесено зміни. Разом з цим даний факт не знайшов відображення в нормативній базі дослідження, оскільки дисертантка жодним чином не згадала вказаний закон, навіть урахувавши той факт, що він був прийнятий 18.10.2018 року, а набув чинності в жовтні 2019 р.

3) Серед положень, які на думку дисертантки були нею удосконалені, зазначається зокрема й таке як - визначення потерпілого від вчинення злочинів, передбачених статтями 218-1 та 219 КК України, якими доцільно визнавати: кредиторів, контролюючі органи, державу, банк чи суб'єкта господарської діяльності, які, внаслідок зазначених у ч. 1 ст. 218-1 та ч. 1 ст. 219 КК України суспільно небезпечних дій було віднесено до категорії неплатоспроможних.

У висновках по роботі дисертантка уточнює, що потерпілими від вчинення злочинів, передбачених статтями 218-1 та 219 КК України особами вона вважає: кредиторів (фізичних, юридичних осіб); контролюючі органи (щодо податків і зборів); державу (що стосується бюджетної сфери); банк чи суб'єкта господарської діяльності (у особі власника (власників), засновника, учасників), які, внаслідок зазначених у ч. 1 ст. 218-1 та ч. 1 ст. 219 КК України дій було віднесено до категорії неплатоспроможних та яким завдано великої матеріальної шкоди.

Звертаю увагу, що відповідно до ст. 1 Кодексу України з процедур банкрутства кредитором визнається юридична або фізична особа, а також контролюючий орган, уповноважений відповідно до Податкового кодексу України здійснювати заходи щодо забезпечення погашення податкового боргу та недоїмки зі сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування у межах своїх повноважень, та інші державні органи, які мають вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника. Отже до поняття

кредитора віднесено і юридичних або фізичних осіб, контролюючи органи, і банки та суб'єкти господарської діяльності. Тож бажано, щоби дисертантка пояснила свою позицію в цьому питанні і чому вона відрізняється від тлумачення кредитора за законом, і відповідно вказала, які ж, крім зазначених органів та осіб, вона визнає кредиторами?

4) Предметом дослідження дисертантка визначила саме кримінальну відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством, що обумовлює логічне звернення не тільки до аналізу складу злочину, але й до питань соціального обґрунтування кримінально-правової заборони (криміналізації), питань пеналізації та безпосередньо аналізу форм реалізації кримінальної відповідальності за вчинення цієї категорії злочинів як фізичних, так і юридичних осіб. Між тим в дисертації аналіз вказаних питань практично відсутній. Тим більш незрозумілими й цілком не аргументованими виглядають пропозиції внесення змін до санкцій окремих статей

5) Ряд принципів зауважень викликає використання емпіричної бази дослідження, зокрема:

– *перше* – стосується відсутності такої складової емпіричної бази як опитування (анкетування) практичних працівників, зокрема і судів. Вважаю, що з'ясування думки осіб, які здійснюють кримінально-правову оцінку таких посягань у сфері господарської діяльності, надало би більшої ваги обґрунтуванню міркувань автора з приводу теоретичних та практичних проблем, з якими стикаються правозастосовні органи, зокрема і суди, а окремі висновки і пропозиції змін до кримінально-правових норм позбавились би уможлядності;

– *друге* – того, яким чином дисертантка робить посилання на використані нею статистичні данні. Так, серед джерел вказано приміром посилання під № 117 - Статистичні дані Державної судової адміністрації України, Генеральної прокуратури України (<https://www.gp.gov.ua/ua/stat.html>). Між тим як насправді мова йде про статистичну інформацію стану злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності за 2011-2019 роки, яка включає в себе інформацію про: 1) роботу прокурора; 2) роботу органів досудового

розслідування; 3) про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування; 4) про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення та ще три показника (усього 7 позицій);

– третє – в емпіричній базі заявлено, що дисертанткою вивчено та проаналізовано матеріали опублікованої судової практики (усього вивчено і проаналізовано 120 судових рішень з 2015 р. по 2019 р.). Між тим як в переліку використаної літератури відсутнє будь-яке посилання на такі джерела (чи то посилання на ЄДРСР (Єдиний державний реєстр судових рішень), чи то на опубліковані рішення в друкованих та електронних засобах інформації судової влади. Викликає питання і сама кількість проаналізованих рішень, адже за тими самим даними Генеральної прокуратури за 2015-2019 роки було обліковано 16 кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 218¹, 219, 220¹ та 220², а повідомлено про підозру було тільки 1 особі! У зв'язку з чим дисертантка має пояснити логіку використання емпіричної бази та праксеологічну цінність такого аналізу;

– четверте – практичну цінність проведеного дослідження дисертантка вбачає в можливості використання її авторських рекомендацій в процесі вдосконалення правозастосовної діяльності в частині кримінально-правової кваліфікації суспільно-небезпечних діянь, пов'язаних з банкрутством, що в принципі цілком логічно. В той же час показує, що такі результати впроваджені в роботу Головного управління ДФС в Запорізькій області (довідка № 105 від 07.02.2019 р.). У зв'язку з чим виникає риторичне питання про оцінку таких пропозицій щодо вдосконалення діяльності і інших органів, адже відповідно до ст. 216 КПК України слідчі органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, здійснюють досудове розслідування злочинів, передбачених статтями 218¹, 219 КК України, в той час як досудове розслідування злочинів, передбачених ст. 220¹, ст.220² КК здійснюють слідчі органів Національної поліції України. Тож більш послідовно було би спрямувати такі пропозиції також до інших органів досудового розслідування, прокуратури та/або суду.

Висловлені зауваження стосуються окремих дискусійних питань роботи, або недостатнього обґрунтування певних пропозицій, обумовлених поверховим підходом до аналізу емпіричної бази дослідження.

Автореферат дисертації Ю. В. Ключик ідентичний за змістом основним положенням роботи.

На підставі викладеного вважаю, що за актуальністю, ступенем новизни, обґрунтованістю, науковою та практичною значущістю здобутих результатів, а також за кількістю та обсягом публікацій, робота Ключик Юлії Валеріївни «Кримінальна відповідальність за злочини, пов'язані з банкрутством» відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право.

Суддя Комунарського районного суду м. Запоріжжя

Кандидат юридичних наук, доцент

Е.Г. Стоматов